

В. Й. Кульчицький

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін
Тернопільського національного медичного університету імені
І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ УЧНІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У науковій статті виокремлюються педагогічні умови формування патріотичної вихованості учнів в умовах глобалізації. Розглянуто питання розвитку та підтримки патріотизму, яке нерозривно пов'язане з відчуттям національної ідентичності, що переживає значні випробування на фоні світових глобалізаційних процесів. Наголошується на тому, що в державі, яка сповідує європейські цінності, патріотичне виховання має бути спрямоване на формування в молодого покоління національної свідомості, любові до Батьківщини, уміння цивілізованим шляхом відстоювати права й свободи громадян, сприяти громадянському миру та злагоді в суспільстві. Установлено, що патріотизм сьогодні має дуже широке значення, тому що кожен для себе розуміє це слово. З'ясовано, що інститути формування патріотизму певною мірою збігаються з інститутами соціалізації особистості: це сім'я, система виховання та освіти, засоби масової інформації. Але в патріотичному вихованні суттєво зростає роль держави – владних структур і державних організацій, а також громадянського суспільства. Визначено такі основні педагогічні умови формування патріотичної вихованості учнів: наповнення патріотичним змістом освітнього процесу школи; забезпечення взаємозв'язку школи й сім'ї щодо здійснення патріотичного виховання учнів; забезпечення патріотичної спрямованості позакласної виховної роботи з учнями; поетапне формування патріотичної вихованості учнів; упродовження в освітній процес школи інноваційних технологій з метою створення можливості для формування в учнів громадянсько-активних якостей і соціально значущої поведінки. Зроблено висновки, що патріотична вихованість учня розглядається як інтегральна цінність і духовно-моральна якість особистості, що виявляється в почутті любові до України, до її мови і традицій народу, у моральній відповідальності за долю Батьківщини й готовності її захищати, у вільному національному самовизначенні особистості, здатної до успадкування культурних надбань народу та свідомого збереження національних цінностей.

Ключові слова: патріотизм, патріотична вихованість, учні, особистість, глобалізація.

Постановка проблеми. У контексті нашого наукового дослідження необхідно відзначити, що одним із пріоритетних завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти в Україні у XXI столітті, є виховання гармонійно розвиненої, патріотично свідомої, духовно багатой і фізично здорової особистості з тим, щоб українська освіта вже в найближчому майбутньому змогла інтегруватися у світовий освітній простір. Інтеграційні процеси в освіті останніми роками посідають щораз важливіше місце, оскільки вони спрямовані на реалізацію нових ідеалів – формування цілісної системи знань і вмінь особистості, розвиток її творчих здібностей і потенційних можливостей.

Підготовка учнівської молоді до життя як добре освічених і вихованих громадян, що усвідомлюють свої права й обов'язки, спроможні до виявлення патріотичних почуттів і громадянської зрілості, є однією з головних умов стабільного розвитку демократичної держави. У зв'язку з цим теоретичні аспекти проблеми патріотичної вихованості учнів постійно вимагають свого вдосконалення й оновлення.

Актуальність патріотичного виховання молоді в умовах глобалізації значною мірою зумовлюється вимогами сучасних державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити всім громадянам рівні стартові можливості для розвитку та застосування їхніх потенційних здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика глобалізаційних та інтеграційних процесів фундаментально досліджена західними вченими: О. Беллом, З. Бжезінським, О. Тофлером, Е. Гіденсом – та українськими науковцями: С. Кримським, Є. Бистрицьким, І. Пригожиним та іншими. Суспільні й морально-патріотичні цінності в працях досліджували соціологи: В. Ядов, В. Лісовський, А. Ручка. Проблеми української національної культури та свідомості розробляли В. Даниленко, О. Кульчицька, І. Сікорський та інші. Власне проблему патріотизму в українському суспільстві досліджували О. Легун, М. Качур, Г. Ващенко, Г. Коваль, О. Духовна-Кравченко, Ю. Логвиненко. Проблема формування в учнів патріотичних почуттів і патріотичної

вихованості розглядали українські дослідники: І. Бех, В. Борисов, В. Кузь, Р. Петронговський, М. Стельмахович, Б. Ступарик та інші.

Однак розробленість проблеми формування патріотичної вихованості в учнівської молоді в умовах глобалізації вважається нами недостатньою, зокрема, з огляду на останні суспільно-політичні перетворення в Україні.

Мета статті. Головною метою наукової статті є визначення педагогічних умов формування патріотичної вихованості учнів в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Необхідно відзначити, що питання розвитку й підтримки патріотизму нерозривно пов'язане з відчуттям національної ідентичності, що переживає значні випробування на фоні світових глобалізаційних процесів. Як зазначає науковець В. Воронкова, «формування національної ідентичності в умовах глобалізації є надзвичайно складним і суперечливим процесом у всіх сферах життєдіяльності – економічній, політичній, фінансовій, педагогічній, психологічній» [1, с. 24].

У сучасному світі, який увійшов у третє тисячоліття, розвиток України визначається в загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, патріотизм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня тощо, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства. Україна чітко визначила орієнтир – освітній простір Європи. Наша держава модернізує систему освіти в контексті європейських вимог.

В Українській державі, яка сповідує європейські цінності, патріотичне виховання має бути спрямоване на формування в молодого покоління національної свідомості, любові до України, турботи про благо народу, уміння цивілізованим шляхом відстоювати права й свободи громадян, сприяти громадянському миру та злагоді в суспільстві. Патріотичне виховання має бути залучене до формування й розвитку такої особистості, якій буде притаманна висока національна самосвідомість, готовність до виконання громадянського та конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, незалежності й цілісності України, утвердження національного суверенітету держави [2].

Разом із тим становлення «глобалізаційного світу» викликає нові протиріччя між країнами та регіонами й не тільки між ними. Сюди втягуються цілі соціальні групи та окремі індивіди. Іншими словами, справжня глобалізація не закінчується винаходом глобальної технології або появою глобальних корпорацій. Це процес, здоровий розвиток якого зумовлює проходження його

нормативних засад і цінностей через суспільну свідомість, через глобальні процеси в громадянському суспільстві. Від цього залежатиме, яких рис набере глобалізація в цих країнах або регіонах: позитивних чи негативних [3].

На думку Ю. Логвиненко, сьогодні перед Україною як ніколи гостро стоїть проблема інтегративного вибору. Не брати участь в інтеграційних процесах Україна не може, бо тоді б держава на сучасному рівні глобалізаційних процесів, розвитку інформаційного суспільства, мобільності населення та капіталообміну опинилася б у своєрідному вакуумі. Інтеграційні процеси розкрили актуальність формування патріотизму підрастаючого покоління, яке через 10–15 років буде визначати стиль життя в Україні [4].

Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, європоцентричність, пробудження громадянської та громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, розповсюдження волонтерської діяльності, які накладаються на технологічну й комунікативну глобалізацію, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні й реідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця відбуваються на тлі сплеску інтересу й прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу [3].

Патріотизм сьогодні має поліфункціональне значення, тому що кожен для себе розуміє його індивідуально. Це внутрішнє почуття любові, поваги та відданості своїй Батьківщині. Справжній патріот повинен поважати свою культуру та звичаї. Культурна історична спадщина – це невід'ємна частина нації; її збереження – одне з основних завдань справжніх патріотів [5].

Саме тому «не варто спрощено й прямолінійно трактувати патріотичне виховання, – зазначає професор В. Андрущенко, – як це завжди відбувалося раніше. Сьогодні ми повинні розуміти, що це комплекс спільних дій усіх сфер і галузей суспільства. Наше завдання на сьогодні – сформулювати й представити глибокі концептуальні й теоретичні засади, на яких будуватиметься патріотичне виховання» [6].

На думку дослідників, сучасна епоха з її суперечностями й альтернативами формує новий, неоднозначний, багатогранний патріотизм. В умовах розвитку інформаційної культури має виокремитися громадсько-гуманістичний патріотизм, який, поєднуючи елементи етнічного та державницького, домінуючим чинником визнає гуманність. З одного боку, зростає багатоманітність людських співтовариств, посилюються специфічні особливості політики, культури, зростає тяжіння до їх збереження, а з іншого – виникає реальна єдність і взаємозалежність народів, посилюється міжнародне співробітництво й розуміння того, що тепер

формуються загальноцивілізаційні процеси, що найважливіші національні та внутрішньодержавні проблеми можуть бути розв'язані лише завдяки спільним зусиллям [7].

Разом із тим «ніхто в Європі не чекає України, котра не має обличчя, котра не має мови, стилю», переконаний український письменник, громадський діяч Є. Сверстюк [7]. Саме тому сьогодні так важливо зрозуміти, що патріотичне виховання є вкрай необхідним, воно є складником загального виховного процесу формування особистості. Це систематична й цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, кожного особисто, адже «Україна, котра має обличчя», починається з формування в школярів високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків. Патріотичне виховання включає в себе соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти, володіє високим рівнем комплексності, тобто охоплює своїм впливом усі покоління, пронизує всі сторони життя: соціальну-економічну, політичну, духовну, правову, педагогічну, спирається на освіту, культуру, історію, державу, право [8].

Президент НАПН України В. Кремень зазначає, що «на хвилі глобалізаційних процесів з'явилися ідеї про те, що держава й державність відступають на другий план та втрачають деякі свої функції. Але це не означає, що зменшується роль держави й патріотичного виховання, адже глобалізація – це не тільки те, як ми звикли раніше думати, – зближення народів, їх економік, інформаційного простору, – але й загострення конкуренції між державами і націями у цілому ряді сфер» [6].

На думку академіка, першість у такій конкуренції зможе отримати та нація, що виявиться найбільш згуртованою й об'єднаною навколо своїх традицій. І, відповідно, така держава зможе забезпечити кращий рівень життя для своїх громадян і розвиток своєї країни. «До того ж, якщо розглянути конкретні українські сучасні реалії, то питання про патріотичне виховання стає не лише актуальним, але й вкрай важливим для збереження нації і державності загалом. І справа тут далеко не лише в подіях, що сьогодні відбуваються на Сході України, чи в окупації Криму. Трагедія України в тому, що за роки незалежності ми так і не змогли напрацювати єдину духовну основу української нації та нівелювати ті відмінності в культурних традиціях, зовнішньополітичних орієнтаціях і навіть ментальнісних характеристиках, що виникли в результаті історичної розшматованості України поміж різними державами», – переконаний академік [6].

Водночас глобалізаційні й інтеграційні процеси роблять більш помітною та критичною недосконалість освітньої системи, що потребує кардиналь-

них реформ. Зокрема, виділяють такі фактори кризи в системі освіти України: «крах головних принципів та догм радянської освіти, спричинений падінням минулої політико-ідеологічної системи; одержавлення та бюрократизація освітньої системи; викривлення цілеспрямованості та соціальних функцій школи; залишковий принцип фінансування освіти і культури; відсутність нових моделей освіти, наукової та формальної альтернативи; зниження соціального престижу освіченості й інтелекту у кризовому соціумі, яким залишається українське суспільство» [9, с. 495].

Українська освіта вимагає змістовного оновлення освітніх програм, підвищення фундаменталізації, гуманізації, посилення патріотичного компонента, упровадження комплексної інформації. Щоб реформувати українську систему освіти й виховання, необхідно провести демократизацію всієї змістової системи навчання й виховання, інституційної структури освіти.

Процеси та події, що відбуваються сьогодні в Україні, вимагають від сім'ї та школи особливої уваги до проблеми патріотичного виховання саме учнівської молоді. Нині, як ніколи, потрібні нові підходи й нові шляхи виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості, які б відповідали реаліям сьогодення.

Ми погоджуємося з думкою тих науковців, які визначають такі основні педагогічні умови формування патріотичного виховання учнів:

– *наповнення патріотичним змістом освітнього процесу школи* – патріотичне виховання має бути стрижнем усієї навчально-виховної роботи, оскільки школа повинна виховувати особистість, яка б мала почуття гордості за свою державу, сумлінно виконувала свої обов'язки, усвідомлювала соціальні проблеми Батьківщини й українського народу. Українці важливо те, щоб школа стала для учнів осередком становлення громадянина-патріота України. Усе це можна здійснити через зміст навчальних дисциплін, які вивчаються в школі. Важливим чинником патріотичного виховання є феномен Майдану, після якого змінилося ставлення українців до себе і своєї країни. Тому доречним буде включення в зміст уроків інформації про героїчні вчинки українських військовослужбовців у ході ООС, волонтерів та інших громадян, які зробили значний внесок у зміцнення обороноздатності України;

– *забезпечення взаємозв'язку школи й сім'ї щодо здійснення патріотичного виховання учнів*. Варто пам'ятати, що саме в родині закладаються підвалини патріотизму й почуття національної належності й свідомості. При цьому важлива взаємодія виховних впливів родини та школи, тому потрібно постійно підтримувати тісний зв'язок із батьками, залучати їх до шкільного життя дітей. Творча співпраця батьків, дітей і вчителів

позитивно впливає на формування класних колективів, виховання в учнів людяності, поваги до старших, доброзичливого ставлення до товаришів;

– *забезпечення патріотичної спрямованості позакласної виховної роботи з учнями.* Позакласна виховна діяльність із школярами передбачає використання широкого спектру форм роботи (бесіди, вікторини, свята, ігри-подорожі, трудові операції, зустрічі, круглі столи, добродійні акції, волонтерська діяльність тощо), через які вчитель впливає на розум і почуття своїх вихованців. Тому цілеспрямована, систематична, послідовна діяльність з формування патріотичної вихованості учнів має бути одним із пріоритетних напрямів роботи кожного педагога. Тільки тоді в учнів будуть пробуджуватися патріотичні почуття (повага та любов до свого народу, гордість за свою Батьківщину), на цій підставі формуватимуться суспільно-важливі риси громадянина України: національна свідомість, духовність, трудова активність, морально-етична, фізична, економічна та правова культура;

– *поетапне формування патріотичної вихованості учнів.* Науковець Ю. Зубцова [10] виділила базові якості людини, що становлять її патріотичну вихованість. Вона наголошує саме на поетапному їх формуванні, так як наступна якість неможлива без виникнення попередньої. Зокрема, на першому етапі формуються такі важливі якості, як любов і повага до батьків, своєї родини, відчуття гордості за свій рід. На другому етапі відбувається формування ціннісного ставлення до Батьківщини, рідного краю. На третьому – толерантного ставлення до людей інших національностей, поважного ставлення до їхньої культури і традицій. І завершальним етапом патріотичної вихованості людини є усвідомлення себе частиною українського народу; бажання й потреба в накопиченні, збереженні та передачі родинних і національних звичаїв, традицій, обрядів, дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи, сприяння розвитку духовного життя українського народу; бажання захищати й бути корисним своїй Батьківщині;

– *упровадження в освітній процес школи інноваційних технологій з метою створення можливості для формування в учнів громадянсько-активних якостей і соціально значущої поведінки.* У наш час уже неможливо уявити освітнього процесу школи без використання інформаційно-комунікаційних технологій, веб-квестів, технології проектного навчання, які створюють умови для всебічного розвитку особистості, пробуджують в учнів пізнавальний інтерес, активність, свідомість і, безперечно, можуть потужно впливати на виховання в них громадянсько-активних якостей, патріотичних почуттів і соціально значущої поведінки [11, с. 80–85].

Разом із тим необхідно чітко розуміти, що Україна перебуває зараз на шляху реформ, здійс-

нення яких потребує не один рік, тому основи патріотичного виховання, що закладаються сьогодні, будуть реалізуватися впродовж ще багатьох років. Саме українська молодь є енергійною рушійною силою, якій належить визначальна роль у розвитку суспільства і яка налаштована на реформаторські зміни в країні й наполегливо долучається до їх реалізації [12].

Висновки і пропозиції. Отже, патріотичне виховання особистості є одним із пріоритетних напрямів виховання учнівської молоді, а шкільний вік вважають сензитивним періодом для розвитку в дітей патріотичних почуттів, які поступово формуються, починаючи з любові до своїх батьків, своєї родини, товаришів, учителя, школи, Батьківщини, українського народу, а потім і до всього людства загалом. Патріотичне виховання передбачає формування в учнів патріотичної свідомості, активної суб'єктної позиції щодо сучасних політичних подій в Україні та здатності до формування в молодого покоління високої патріотичної вихованості. У свою чергу, патріотична вихованість школяра розглядається як інтегральна цінність і духовно-моральна якість особистості, що виявляється в почутті любові до України, до її мови і традицій народу, у відчутті духовного зв'язку з ним, у моральній відповідальності за долю Батьківщини й готовності її захищати, у вільному національному самовизначенні особистості, здатності до успадкування культурних надбань українського народу та свідомого збереження та примноження національних духовних цінностей, здатності до діяльності з розбудови держави.

Виконане дослідження не претендує на вичерпне розкриття всіх аспектів означеної проблеми. Подальшого вивчення та розроблення потребують інформаційні технології забезпечення формування патріотичної вихованості учнів в умовах школи.

Список використаної літератури:

1. Воронкова В.Г. Місце і роль України в глобалізаційних процесах сучасності. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 37. С. 16–32.
2. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка. Київ : ІСДО, 1996. 223 с.
3. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27.10.2009 № 3754/981/538/49. URL: <https://osvita.ua/legislation/other/5397/>.
4. Логвиненко Ю., Мазуренко В. Формування світоглядних позицій підростаючого покоління в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів в Україні. *Світгляд – Філософія – Релігія*.

2014. Вип. 6. С. 47–54. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/sfr_2014_6_7.pdf 68.
5. Томашук Я. Патріотизм: внутрішнє почуття кожного чи новий модний тренд. URL: <http://www.uamodna.com/articles/patriot-sjogodni-vnutrishne-pochuttya-chysuchasna-moda>.
 6. У НПУ обговорювали Стратегію національно-патріотичного виховання. URL: <http://www.npu.edu.ua/ua/podii/3680u-npu-obhovoriuvaly-stratehiu-natsionalno-patriotychnoho-vykhovannia>.
 7. Гусак В., Костриця Н. Особливості сучасного національно-патріотичного виховання. URL: http://old.zippo.net.ua/index.php?page_id=884.
 8. Виховуємо патріотів. URL: <http://kyiv-oblosvita.gov.ua/poradi/2-uncategorised/3596-vikhovuemo-patriotiv>.
 9. Примуш М.В. Загальна соціологія : навчальний посібник. Київ : Професіонал, 2004. 592 с.
 10. Зубцова Ю.Є. Формування патріотичних якостей молодших школярів у взаємодії школи та сім'ї : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2012. 21 с.
 11. Kulchytskyi V., Petryshyn I. Патріотичне виховання молоді як соціально-педагогічний процес. *Social work and education*, 2019. Vol. 6. № 1. P. 80–85.
 12. Про Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді» : Постанова Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1908-19_3.
-

Kulchytskyi V. Pedagogical conditions of formation patriotic education of pupils in globalization conditions

In the scientific article pedagogical conditions formation of patriotic upbringing of students in the conditions of globalization are highlighted. The issue of development and support of patriotism, which is inextricably linked to the sense of national identity, which is undergoing significant challenges against the background of global globalization processes, is considered. It is also emphasized that in a country that professes European values, patriotic education should be aimed at forming a young generation of national consciousness, love for the Motherland, the ability to defend civil rights and freedoms in a civilized way, promote public peace and harmony in society. It is established that patriotism is very important today because everyone understands this word. It has been found that the institutions of patriotism formation to some extent coincide with the institutions of socialization of the individual: it is family, the system of upbringing and education, mass media. But in the patriotic upbringing, is significantly increasing the role of the state – power structures and state organizations, as well as civil society. The following main pedagogical conditions of formation of patriotic upbringing of pupils are defined: filling of patriotic content of educational process of school; ensuring school-family communication with the patriotic upbringing of students; ensuring patriotic orientation of extracurricular educational work with students; gradual formation of patriotic education of students; introduction of innovative technologies into the educational process of the school in order to create opportunities for students to develop civic-active qualities and socially significant behavior. It is concluded that the patriotic upbringing of the student is regarded as an integral value and spiritual and moral quality of the individual, manifested in a sense of love for Ukraine, its language and traditions of the people, in moral responsibility for the fate of the Motherland and the readiness to defend it, in free national self-recognition. A person capable of inheriting the cultural heritage of the people and consciously preserving national values.

Key words: patriotism, patriotic upbringing, students, personality, globalization.